

Japan bortom naturkatastrofen och vägen mot framtiden

Ett år efter den värsta naturkatastrofen i landets historia, följt av tre härdsmltor och radioaktiva utsläpp så undrar omvärlden och japanerna själva, varthän är landet på väg? Som en del av Tillväxtanalys löpande bevakning följer här en betraktelse av läget som det beskrivs i tre böcker som nyligen skrivits om Japan. Böckerna rekommenderas för den som dels vill få ett mänskligt perspektiv på katastrofen, dels få en inblick i en levande debatt om Japans framtid.

Till ettårsminnet av naturkatastrofen i Japan har hyllmeter av tidningsartiklar skrivits, ett antal TV-dokumentärer visats, webbsidor och Youtubeklipp har studerats av miljontals personer. Världens intresse är åter mot Japan. Hur kommer katastrofen påverka Japan och omvärlden? Vart är Japan – världens tredje största ekonomi och Asiens framgångssaga på väg? Texten lyfter fram tre böcker på engelska som ur lite olika perspektiv belyser viktiga frågor om naturkatastrofen och den större frågan om Japans roll i världen.

Twitterbok som minne för eftervärlden

Kort efter katastrofen kom den ”crowdsourcade” boken **”2:46: Aftershocks: Stories from the Japan Earthquake”**, vilken även fått smeknamnet ”the Quake Book”. Boken kom till via ett lokalt initiativ på Twitter och sattes ihop av ett antal engagerade personer och journalister mellan 18e till 25e mars, 2011. Den ger en röst både till de som drabbats på plats, och sympati från en i själen lika skakad omvärld. Kända namn som Yoko Ono och William Gibson bidrar med tankar och reflektioner. Som litteratur är det givetvis en lättviktare, men precis som namnet anger är den ett tidsdokument från den första perioden av chocktillstånd och som sådan väl värd att läsa. Kanske inte i ett streck, utan helt enkelt slumpmässigt öppnas då och då som en påminnelse över människans litenhet när naturens krafter släpps lösa. Talande är den beundran som uttrycks över japanernas zen-lik värdighet och tålamod efter katastrofen *”Om det finns något land jag skulle vilja befinna mig i ifall en motsvarande katastrof slår till igen så är det Japan”*, som en av berättarna skriver. Andra slås av diskrepansen mellan upplevelsen på plats och som det beskrev av utländska media – *”Kontrast: Medan utländska media är besatta av apokalypser, så har japanerna börjat med återuppbyggnaden”*. Berättelserna som alla är på mindre än 250 ord behandlar allt från direkta intryck av jordbävningen till reflektioner om framtiden. Intäkterna från försäljningen går till Japanska Röda Korset.

Att kärnkrafta eller inte, det är kärnfrågan

Det har redan skrivits flera böcker och det pågår ett antal utredningar kring kärnkraftsolyckan i Fukushima, vad som hände och varför. Även om detta i sig är intressant, så är kanske än mer intressant att lyfta blicken något och se hur kärnkraftshaveriet påverkar Japans energipolitik. Boken *“Japan's Tipping Point: Crucial Choices in the Post-*

Datum
2012-03-13

Fukushima World av miljöjournalisten Mark Pendergrast är givetvis en partsinlaga. Accepterar man detta så ger boken en fascinerande inblick i det japanska energisystemet och de utmaningar landet står inför. Som ett resultat av kärnkraftsolyckan i Fukushima och reguljära säkerhetsinspektioner är idag endast två av landets 54 kärnkraftsreaktorer i drift. En omstart efter inspektion kräver både att reaktorerna har klarat nya säkerhetstester efter katastrofen 11 mars 2011, såväl som tillåtelse att starta upp från motsvarigheten till den lokala länsstyrelsen. Många reaktorer har hittills inte tillåtits starta om på grund av ett starkt folkligt motstånd lokalt. Är det "lights on", eller "lights off" som väntar den japanska kärnkraften?

Pendergrast menar att Japan nu står inför ett vägsval; det är ganska klart att det vore väldigt svårt att få ett folkligt och politiskt stöd för en fortsatt utbyggnad av kärnkraften i Japan, frågan är snarare vad gör man med de man redan har, och om man vill gå bort från kärnkraft vilka alternativ står till buds? Pendergrast bok är en läsvärd odysseé över det japanska energilandskapet. En av bokens hjältar är Tetsunari Iida, tidigare kärnkraftsingenjör, men som bytt sida och numera driver Institute for Sustainable Energy Policies. Iida har forskat två år vid Lunds Universitet och är en stor Sverigevän. Med Iida som ciceron beskriver Pendergrast landets föråldrade elektricitetsnät med två olika nätfrekvenser och med landet uppdelat i regionala monopol där kraftbolag länge har verkat som bromsklossar, och där det japanska näringsdepartementet inklusive tillsynsmyndigheten för kärnkraft gått i hand i hand med industrin i att främja kärnkraften. Det är med visst igenkännande man läser om möten med byråkrater från ministerier som brukar räkna lång radda av skäl varför det inte går att ha mer vindkraft, solkraft eller geotermisk energi i Japan. Haven är för djupa, vindarna blåser i fel vinkel, och geotermiska kraftverk stör den känsliga naturen. I nästa andetag kan de med stolthet berätta om landets avancerade kärnkraftsprogram, där Japan på kanske världens mest skakiga underlag har både tekniskt lyckats och fått igenom politiska beslut att bygga 54 reaktorer. Ekvationen går inte riktigt ihop.

En av bokens stora behållningar är Pendergrast besök till landets olika Eco-cities. Programmet trumfades snabbt igenom av dåvarande premiärministern Fukuda inför G8 mötet på Japans norra ö Hokkaido 2008. Pendergrast besöker ett antal av städerna för att finna att främjandet i mycket hög utsträckning är slagord, och engagemanget en läpparnas bekännelse från det politiska etablissemanget. Boken är skriven under ett sexveckors besök till Japan i maj 2011 och täcker perioden fram till september 2011 och premiärminister Naoto Kans avgång. I bokens slutkapitel "Ett nytt Japan?" får vi ytterligare en svensk koppling, då det med viss entusiasm berättas om den nybildade stiftelsen Japan Renewable Energy Foundation, startad av Japans rikaste man, superentreprenören och telekommagnaten Masayoshi Son. Son har efter naturkatastrofen starkt engagerat sig i frågan om Japans föråldrade energisystem, startade i juli 2011 dels upp ett energibolag, en organisation för att övertyga olika prefekturer att bygga Mega-Solar Powerplant, dels stiftelsen Japan Renewable Energy Foundation. Efter en rekommendation från Tetsunari Iida så rekryterade Son svenske Prof. Tomas Kåberger som ordförande till Stiftelsen. Kåberger var tills i september Energimyndighetens generaldirektör. Sen boken gavs ut har även en hel del hänt på energifronten. En så kallad införseltariff för el är beslutad, ett system som binder kraftbolagen att köpa el från förnybara energikällor till ett fast pris. Vidare så skall under 2012 en ny energistrategi presenteras. I den tidigare från 2010 var det tänkt att just kärnkraft skulle öka från idag 26 procent till 50 procent av elproduktionen till år 2030, ett mål som nu har strukits. Hett debatterat nu är en uppbyggnad av kraftbolagens monopol och en separation av produktion av el och transmission. Den kanske mest akuta

frågan i skrivandets stund är dock ifall alla avstängda kärnkraftverk skall kopplas in igen eller inte. Under förra sommaren med 20-talet stängda kärnkraftverk och ett antal värmekraftverk utslagna, krävdes elransonering för att få strömmen att räcka till. Med snart alla landets reaktorer avstängda, hur skall det gå då? Om de kärnkraftverk som nu inte är i drift inte startas om, vem skall då stå för den ekonomiska kostnad det innebär att ta dem ur drift långt före sin nominella livslängd?

En ny bild av Japan efter krisen i krisen

Den japanska motsvarigheten till vårt svenska näringsdepartement - Ministry of Economy, Trade and Industry, METI, publicerade under tidig sommar 2011 en analys som hävdade att naturkatastrofen 2011 var en "kris inuti en kris". Med detta avsågs att utöver naturkatastrofen och kärnkraftskrisen så befann sig egentligen landet redan sedan ett antal år i en värre kris. Likt klossen på ett sluttande plan halkar landet sakta utför; statsskulden bara ökar, befolkningen åldras och minskar i antal, omvärlden köper hellre sydkoreanska TV-apparater än japanska, och landets politiska system har kortslutits med premiärministrar som byts ut på löpande band.

I juli 2011 gavs antologin **"Re-Imagining Japan – The Quest for a Future that Works"** ut av konsultfirman McKinsey & Company. Boken var egentligen tänkt att ges ut under april 2011, men efter katastrofen så gavs författarna en chans att skriva om sina kapitel. Om det är en enda bok rekommenderas de som vill nå en djupare förståelse för de utmaningar och möjligheter Japan står inför är det just denna bok. Den är en veritabel guldgruva av tankar och resonemang kring hur Japan skall ta sig bort från det sluttande planet, bort från det Galapagos av finurliga teknikprylar som blir en succé i Japan men ingen annanstans, och hur landet skall finna en social vision för framtiden.

Boken består av 80 stycken kortessäer från tongivande internationella och japanska företagsledare, författare, journalister, kulturpersonligheter, m.m. 14 av de 80 skribenterna är från McKinsey, vilket må vara ursäktat då det är McKinsey som har finansierat projektet.

I princip alla aspekter i samhället berörs och det kan vid en första anblick kännas svårt att få en överblick. Ett antal teman återkommer dock hela tiden i boken som problem för Japan, brist på ledarskap (politiker utan vision och brist på starka företagsledare), behovet att öppna landet (oviljan hos många unga japaner att se sig om i världen, och oförmågan hos många företag att lyckas utomlands), bristande diversitet (Japan har en relativt homogen befolkning och är ovilligt att öppna upp landet för invandring), och en försvagad innovationskapacitet (företagen behöver komma bort från "not-invented here" syndromet och öppna sina innovationsprocesser). Det finns ett behov att gå bortom paradigmen att det är kvalificerad tillverkning som skapar det mesta av värdet i produkter). Ett antal av författarna belyser dessa teman ur olika vinklar och det blir sällan tråkig läsning även om samma frågor återkommer om och om igen.

Intressant nog är de japanska skribenterna mycket hårdare i sina åsikter om fosterlandet än de utländska skribenterna. *"Vi har ingen framtid om vi inte öppnar oss..."* "Mitt råd till unga i Japan; lämna landet – en av våra svagheter som japaner är oförmågan att kommunicera med andra kulturer", Tadashi Yanai, VD Fast Retailing (UNIQLO). *"Vi har gjort analysen, vi känner till problemen, vi vet vad vi skall göra. Problemet är en avsaknad av ledarskap för en effektiv implementering och ett effektivt utförande."* -Yashuchika Hasegawa, VD Takeda Pharmaceuticals, och ordförande för Japan Federation of

Corporate Executives. Lite är detta att vänta; de är valda för sin frispråkighet. De västerländska skribenterna är även om de uttrycker mycket kritik, snarare nästan undantagglöst samtidigt väldigt beundrande i sina åsikter.

Boken har egentligen bara tre svagheter. Den första är att det väsentligen inte finns någon skribent från det politiska etablissemanget som en majoritet av alla bokens skribenter så hårt kritiserar. Perspektivet blir affärsvärldens, journalistikens och akademins. Den andra svagheten som är minst lika väsentlig är att antalet kvinnliga skribenter är få, och frågan om jämställdhet och kvinnans roll i arbetslivet och för att stärka ekonomin kunde belysts i betydligt mer djup. Slutligen, givet att boken kom ut i samband med katastrofen så har den nästan helt missat de underliggande förändringarna som pågår inom t.ex. energisystemet, samt den riskspridning och "off shoring" av industrin som kan bli en följd ifall kostnaderna för företagande i Japan stiger. Det är svårt att välja ut favoriter bland essäerna, det blir därför istället ett kort nedslag i tre teman bestående av Sakoku – Låst Land, Peter Drucker och Flexicurity.

Sakoku – det låsta landet

Glen S. Fukushima, VD för Airbus Japan ser med oro i sin artikel på hur det Japanska inflytandet i omvärlden har minskat och hur intresset för omvärlden har minskat bland de unga, de som borde vara spjutspetsen i globaliseringen. Ofta hörs med suckande klagan från tjänstemän på ministerier eller universitetsprofessorer i Japan om att japanska ungdomen borde veta bättre, borde vara mer intresserade av utlandet. Det är därför befriande att läsa Glen S. Fukushimas motivering - "*Japan är idag det säkraste landet i världen, världens kök finns här, tågen går i tid, varför då utsätta sig för obekvämligheten i en osäker omvärld där du inte kan affärsklimatet, kulturen är obekant, och där du dessutom måste prata ett främmande språk?*". Dessutom har inte japanska företag premierat utlands-erfarenheter, utan detta har snarare setts som något suspekt, men det pågår både under och över ytan en stor förändring av detta. De stora företagen genomför dock förändringar, vilket i boken exempelvis väl illustreras i essän om hur kosmetikföretaget Shiseido har på ett årtionde gått från 10 procent global försäljning till 40 procent. Kapitlet skrivet av företagets VD Shinzo Maeda är rättfram och välformulerat.

Vad skulle Drucker ha gjort?

År 2010, i förvirringen efter Lehmanshocken upplevde Japan en "Drucker Boom", bokhandlarna svämmades över av Managementgurun Peter Druckers alster, framförallt dennes "Management; Tasks, Responsibilities, Practices". I sann japananda blev novellen, senare mangan¹ och även filmen "*What if a female manager of a junior high baseball team read Druckers Management?*", eller "MoshiDora" som den på japanska förkortades till "Moshi" (what if) "Dora" (Drucker) en braksucce. I essän Re-imagining Japan "What would Drucker do?" diskuterar MoshiDoras författare Natsumi Iwasaki Druckers roll för samhällsdiskussionen i Japan idag. Ofta har han fått frågan "vad hade hänt om premiärministern läst Drucker?" Iwasakis svar är att frågan är meningslös, ty inflytandet från den politiska sfären är enligt honom alltmer minskande. Istället menar han att valet år 2009 då den historiska förändringen, efter 54-års dominans av det Liberaldemokratiska Partiets - LDPs styre övergick landet till ett styre under det Demokratiska Partiets – DPJs, också blev en besvikelse då det mesta fortsatte som förut. Skiftet markerade att medborgarna

¹ Manga (från japanska 漫画 Manga ungefär "fria bilder") syftar på japanska tecknade serier eller tecknade serier som är tydligt inspirerade av japanska serier.

insåg att de måste ta mer ansvar själva för sin egen framtid, med andra ord tillämpa management av sina egna liv. Iwasaki menar att ett japanskt samhälle istället för att mentalt ha makten centraliserad till parlament-byråkratombudet Nagatacho och Kasumigaseki i Tokyo, bör få varje medborgare att känna ansvar för att vitalisera sin sfär i samhället. Ett samhälle som kan skapa lycka även under ekonomisk stagnation, deflation och minskade befolkning. Kan detta vara en realistisk väg för Japan som andra kan lära av? Hans slutsats är kanske korrekt men väl defensiv avseende vad Japan kan erbjuda - *"Japans idag är världen imorgon. I Druckers andemening, Japans kund är världen, och Japan kan bäst tjäna världen genom att erbjuda nya värden och nya sätt att leva."*

Flexicurity- reformer i Nordisk stil

I en essä skriven av Richard Katz, editor på Oriental economic times, hänvisas med beundran till den nordiska modellen och "Flexicurity", ett ord lanserat av den danske premiärminister Poul Nyrup Rasmussen. Flexicurity – flexibility och security, vore enligt Katz en modell för Japan. I Japan finns det primära sociala skyddsnätet på arbetsplatsen. De som har ett fast arbete tenderar att vilja stanna, drömmen om livstidsanställning på en plats och seniorbaserad beföring. Att som i USA och Europa hoppa mellan många olika arbetsplatser i livet ses inte på med blida ögon. Samtidigt är en tredjedel av arbetskraften i Japan sysselsatta i deltidsjobb eller temporära arbeten, många av dem kvinnor. Att skydda de som har fast jobb har lett till en politik där icke-konkurrenskraftiga industrier hålls vid liv av staten och där effektivitetsförbättringar uteblir. Nya bolag kommer in med nya tekniker, nya affärsidéer och nytt blod. Dessa innovativa företag står för en stor andel av effektivitetshöjningen bland företag. Japan, som har en väldigt liten omsättning av företag, missar denna möjlighet till tillväxt. Utan ett bra socialt skyddsnät, där arbetstagare enkelt kan hitta nya arbeten, motsätts alla förändringar. Här anser Katz att de nordiska länderna är en förebild, då dessa snarare premierar arbetstrygghet generellt, än att försöka garantera anställningen hos en viss arbetsgivare. Speciellt Sverige lyfts nu allt oftare fram i den japanska debatten, och där den svenska välfärdsmodellen presenteras på ett positivt sätt.

Optimism, optimism, OPTIMISM...

Efter att läst igenom "Re-Imagining Japan", Pendergrast bok "the Tipping Point", med sin inte helt optimistiska syn om energisituationen och återkallat minnen från 11 mars, och "the Quake Book" så kan det kännas ganska tungt. Kommer Japan klara av förändringstrycket utifrån? Samtidigt kan det upplevas, såväl i debatten i Sverige, som i Japan, att en alltför mörk bild av Japans framtid framställs. Landet är fortfarande den tredje största ekonomin i världen och detta på en befolkning på 127 miljoner. Här finns ett välstånd att bygga på och ett fungerande socialt samhällskontrakt som bygger på en hög arbetsmoral. I kapitlet "A tale of two futures" från "Re-Imagining Japan" skrivet av the Economist tidigare editor Bill Emmott, beskrivs två framtidsscenarios. I det första, som inte är helt osannolikt blir landet än mer inneslutet. Naturkatastrofen 2011 skulle kunna påverka i denna riktning. Landet skulle då i en "graceful decline" se sitt fotavtryck i omvärlden minska. I ett andra scenario, så lyckas landet stärka sin roll som ett högkvalitetssamhälle som utvecklas till en innovativ servicedriven ekonomi och blir Asiens hubb för idéer, teknik och innovation. Att försöka behålla ett oförändrat tillstånd kan ses som en enkel lösning, men är svårt i en dynamisk omvärld. Att driva en förändring kommer kräva svåra politiska beslut och ekonomiska uppoffringar, men den långsiktiga belöningen kan bli avsevärd.